

Запазването на високото качество на околната среда и природните ресурси – важен или жизненоважен национален интерес

Станислава Минева

Maintaining the high quality of the environment and natural resources - important or vital national interest: *The prosperity of the Bulgarian society in the long term certainly depends on the prevention of environmental degradation and the introduction of sustainable patterns of production and consumption that are consistent with the capacities and opportunities for ecosystem restoration. Environmental protection is an obstacle to the development of economic and social systems but is a vital national interest. A key prerequisite for ensuring economic growth, new business opportunities, better jobs and more jobs, healthy lifestyle, security and social equality.*

Key words: *environment, natural resources, interest, national interest, security.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Развитието на човешката цивилизация винаги е било съпътствано от различни проблеми, отнасящи се до отделни аспекти на човешкото битие. Днес, глобалните процеси, със своите уникални характеристики, изправят човечеството пред проблеми, които са неприсъщи на предишните епохи. Нещо повече редица проблеми като екологичните, демографските, енергийният и други, засягат не толкова отделни аспекти от битието, колкото са свързани със сигурността, с жизнено важните въпроси за оцеляването и изобщо за съществуване на цялото човечество, и на планетата, на която живеем. Справянето с тях днес, за да се гарантира бъдещето, зависи в изключително висока степен от синхронизирането на политиката и политическите решения на държавното ръководство в областта на защитата на общочовешките ценности.

В текста на Договора за Европейския съюз (ДЕС), където ценностите се споменават 13 пъти, се вижда, че самият Съюз е основан на тях. Член 2 гласи: „Съюзът се основава на ценностите на *зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства.* Тези ценности са общи за държавите-членки в общество, чиито характеристики са *плюрализмът, недискриминацията, толерантността, справедливостта, солидарността и равенството между жените и мъжете.*” Задълбоченият анализ на изброените понятия категорично сочи, че общото във всички тях е човешкият живот - основната ценност за демократичното общество.

Паралелно сме свидетели на това, че пораженията, които човек нанася със своята дейност върху природата застрашават живота на земята и изобщо съществуването на човешката цивилизация. За това екологичните проблеми са една от най-разпространените теми за дискусии от втората половина на двадесети век насам. Това е така защото индустриалното развитие е сред основните причинители на замърсявания на околната среда. Човечеството неведнъж се сблъска с предизвиканите в резултат на технологичен процес екологични катастрофи, промишлени аварии, изливане на отровни вещества в реките и езерата, нефтени разливи в морета и океани, и т.н. Човечеството навлезе в двадесет и първи век със сериозно увредена природа: поява на т.нар. „парников ефект”, изтъняване на озоновия слой около земната повърхност, киселинни дъждове, отравяне на водите на много водни басейни, замърсяване с промишлени и водни отпадъци, и др. Тези негативни въздействия нарушават сериозно биологичното разнообразие и са пагубни за биологичното равновесие на планетата, което в крайна сметка силно уврежда качеството на самия човешки живот.

I.

В Стратегията за национална сигурност на Република България, приета 2011 г., се определят основните принципи на развитие на политиката на РБ в сферата на сигурността: спазване ценностите на демокрацията, традицията на националната ни култура, защитата на правата на човека и гражданина, гарантиране равните възможности за развитие на личността, спазването на Конституцията и основополагащите актове за гарантиране на международната сигурност. Стратегията извежда на преден план сигурността на гражданина. Определя принципите на политиката на националната сигурност, чрез която се създава готовност на институциите, обществото и гражданите за реагиране в условия на висока динамика на средата за сигурност, както и за създаване на условия за реализиране интересите на Република България.

Във връзка с постигането на целта на настоящата разработка е интересно кои са тези национални интереси. В Стратегията за национална сигурност на РБ са обособени две групи интереси като едната носи названието „жизненоважни интереси“, а другата „важни интереси“. Жизненоважни интереси са:

- гарантиране на правата, свободите, сигурността и благосъстоянието на гражданина, обществото и държавата;
- запазване на суверенитета, териториалната цялост на страната и единството на нацията;
- защита на конституционно установения ред и демократичните ценности;
- защита на населението и критичната инфраструктура при кризи, бедствия, аварии, катастрофи и други рискове и заплахи;
- съхраняване и развитие на националната идентичност, изграждаща се на основата на единно гражданство;
- гарантиране интегритета на българското гражданско общество;
- преодоляване на негативните демографски процеси, на значителните диспропорции в развитието на регионите и изграждане на социално-икономическа среда, осигуряваща условия за развитието на поколения български граждани, способни да гарантират на Република България достойно място в ЕС и в световните политически, икономически, финансови и социални процеси.

Други важни интереси са:

- благоприятната и предвидима среда за сигурност;
- ефективно функциониране на българските институции заедно с тези на ЕС и НАТО за постигане на колективната ни сигурност и подобряване на нейното състояние чрез развитие на оперативната съвместимост;
- поддържане на добросъседски отношения и осигуряване на регионална сигурност и стабилност;
- развитие на регионалното сътрудничество в зоната на Черноморския регион;
- гарантиране на енергийната сигурност чрез диверсификация на видовете енергия, източниците и трасетата на доставка на енергийни и други стратегически суровини;
- развитие на образованието, възпитанието, науката и научно-приложните дейности в духа на националните и европейските ценности;
- гарантиране на икономическа, финансова и социална стабилност и икономически просперитет;
- превенция и противодействие на корупцията и организираната престъпност;
- ограничаване на посегателствата срещу личността и собствеността;
- запазване високо качество на околната среда и природните ресурси.

В изследванията от областта на психологията, социологията, философията, интересът най-често се свързва с потребността като свойство на всяко живо същество и като израз на необходимостта. Задоволяването на потребностите, от

което в природата зависи оцеляването, е вътрешен стимул за различно поведение на живите организми. Самото задоволяване на потребностите се осъществява чрез активното взаимодействие на живия организъм със заобикалящата го среда.

Има съществена разлика обаче между човекът и останалите живи същества. Човекът е единственото живо същество на планетата, което съчетава в себе си биологичното начало със съответните биологични потребности за оцеляване, и социални потребности, произтичащи от осъзнатото отношение на човека към заобикалящата го действителност. За това и потребностите на човека, като специфична форма на взаимоотношение на самоорганизираща се биологична и социална система със средата, могат да се определят по-скоро като обществени. За да бъдат удовлетворени, те трябва да бъдат осмислени и превърнати в обект на целенасочени действия, да се превърнат в интерес.

В този смисъл интересите са присъщи само на човека, а потребностите и на животните. Интересът за човека е потребностно-избирателно отношение на личността към действителността, към даден обект, преминало през фазата на съзнателна насоченост.[1] Това е начин на обществено задоволяване на потребностите, т.е. удовлетворяване чрез използване на обществени отношения, на обективна взаимозависимост между хората. Интересът за човека е единство на лични и обществени потребности. Обществената мярка се явява единствения критерий за разумни и рационални потребности и интереси, защото удовлетворяването на личните потребности не може да се осъществи без да се вземат предвид условията, които е създало обществото. Удовлетворяването на нашите интереси и потребности се извършва през призмата на ценностния личен избор на поведението и средствата, с които да се реализират.

Ценностите са морална придобивка за индивида, обществото и държавата, която следва да бъде съхранена и насърчавана. Ценностите служат като етичен стандарт, който стои в основата на мотивирането, формирането, воденето, контролт и последващата оценка на дадено поведение във всеки възможен контекст или ситуация. Ценностите служат като компас за посоката и са стандарт за това кое е добро и правилно. Следователно ценностите следва да стоят и в основата на провежданата от държавата във вътрешен или международен план политика, която придобива конкретен израз в система от целенасочени действия. При положение, че тази политика се дефинира на стратегическо ниво, тя е в съответствие с възприетите национални ценности. Нещо повече, тя произтича от тях, като всяко едно действие на държавата следва да бъде насочено към защитата на това, което е определено като значимо и ценно от морална гледна точка.

Възприемани в този аспект, споделените от обществото ценности формират неговата идентичност и дефинират параметрите на предприятиите от държавните институции действия в тяхна защита. Те задават това, което има стойност и което следва да бъде отстоявано и гарантирано с всички възможни средства, както самостоятелно, така и в съюз или коалиция с други държави. В това им качество ценностите задават правилната посока и следователно служат като предпоставка за постигане на единство в усилията. От друга страна, ценностите на едно общество предпоставят и това, което не е допустимо да се предприема като поведение, т.е. благодарение на тях може недвусмислено да се каже кое е морално недопустимо и следователно – забранено.[2] Чрез ценността интересът, разбираан като целенасочено потребностно-избирателно отношение на личността към действителността, придобива социална легитимност и полезност. Чрез отношението към ценността, интересът се превръща в ценностен интерес. В рамките на правовата държава реализирането на ценностния интерес се трансформира в правен интерес. [3]

II.

Според съвременната теория и практика под природна среда се разбира естествената и незасегната от човешката дейност среда. Докато околната среда включва не само естествената, но и преобразуваната от човека среда, в условията на която се развива човешкото общество. [4] Това разбиране е намерило адекватно отражение в Закона за опазване на околната среда на Република България, според който околната среда е „комплекс от естествени и антропогенни фактори и компоненти, които се намират в състояние на взаимна зависимост и влияят върху екологичното равновесие и качеството на живота, здравето на хората, културното и историческото наследство“. „Природни ресурси“, според същия нормативен акт, са частите на органичната и неорганичната природа, които се използват или могат да бъдат използвани от човека за задоволяване на неговите нужди. А „опазването на околната среда“ е комплекс от дейности, които са насочени към предотвратяване на деградацията на околната среда, към нейното възстановяване, запазване и подобряване, което всъщност ще гарантира бъдещето задоволяване на жизненоважните биологични потребности от храна, въздух и вода. [5] Следователно можем да твърдим, че опазването на околната среда и природните ресурси са ценностни интереси превърнали се в правен интерес, в реализиране на разпоредбите на чл.15 от Конституцията, според който Република България осигурява опазването и възпроизводството на околната среда, поддържането и разнообразието на живата природа и разумното използване на природните богатства и ресурсите на страната.

Тази целенасочена политика на държавата в областта на опазването на околната среда и природните ресурси чрез нормите на правото е похвална, защото световната политика сочи, че световното търсене на природни ресурси расте бързо и ще продължи да се увеличава вследствие на нарастването на населението, което до 2050 г. се очаква да достигне 9 млрд. души. С оглед на екологичните последици се смята, че това ще бъде с 30 % повече, отколкото планетата може да поеме в дългосрочен план.[6] Биологичното разнообразие намалява в световен мащаб и няма признаци за обрат, нито за забавяне на тази тенденция. Могат да бъдат добавени множество други негативни тенденции, които сочат категорично, че днес се отхвърля твърдението на някои автори, че без удовлетворяване на интересите човек може да живее, но без удовлетворяване на потребностите – не.

Малко вероятно е, според европейските доклади в областта, Европейския съюз (ЕС) да изпълни целта си за спиране на унищожаването на биологичното разнообразие.[7] Запасите от риба в Европа са обект на прекален улов от десетилетия насам.[8] Изчислено е, че годишната загуба на услуги, предлагани от екосистемите, се равнява на 50 млрд. EUR и че до 2050 г. натрупаните загуби по отношение на благосъстоянието ще се равняват на 7 % от БВП.[9]

През 1987 г. Световната комисия по околна среда и развитие, под председателството на Гро Харлем Брундтлад, изготвя доклад *“Нашето общо бъдеще”*, представен пред Общото събрание (ОС) на ООН. Според доклада устойчиво е развитието, *“което удовлетворява нуждите на настоящето, без да подлага на риск способността на бъдещите поколения да задоволят своите нужди”*. Концепцията за „устойчиво развитие“ се гради върху три равнопоставени и взаимосвързани „стълба“/измерения: екологичен, икономически и социален.

Докладът формулира следните основни принципи на устойчивото развитие:

1) съобразяване на обществените приоритети не само с нуждите на днешното, но и с тези на бъдещите поколения;

2) равномерно разпределяне на усилията за пестеливо използване на природните

ресурси и възстановяване на екологичното равновесие;

3) обвързване на икономическата с екологичната ефективност;

4) равнопоставена екологична отговорност и сътрудничество между отделните държави при решаване на глобалните проблеми пред човечеството.

Според официално публикувано Съобщение на комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите: „Включване на устойчивото развитие в политиките на ЕС: Преглед на стратегията на Европейския съюз за устойчиво развитие за 2009 г.“, в сравнение с предишни години горските екосистеми в ЕС са стабилни, но все повече са изложени на предизвикателства, като бури, пожари, вредители и други неблагоприятни последици от изменението на климата. Качеството на почвите продължава да се влошава вследствие на изменението на климата.

Сред инициативите на ЕС е инициативата за суровините, в която се предлага интегрирана стратегия за преодоляване на различните предизвикателства, свързани с достъпа до суровини, включително вторични суровини, които могат да бъдат получени в ЕС посредством по-активно и по-добро рециклиране. През ноември 2007 г. Програмата на ООН за околната среда и Комисията създават Международна група от експерти по устойчиво управление на ресурсите. Изготвено е и ново законодателство за пускане на пазара на семена и посадъчен материал, с което ще се допринесе за спиране на унищожаването на биологичното разнообразие.

Преразгледаната Рамкова директива за отпадъците е важен документ, който ще помогне на ЕС да управлява по-добре материалните ресурси и да подобри тяхната ефикасност. В нея се изясняват основни понятия като йерархия на отпадъците, предотвратяване на отпадъци и включване на съображения, свързани с жизнения цикъл на отпадъците. В директивата се определят важни цели за рециклирането на отпадъци през 2020 г.: 50 % за домакинските отпадъци и 70 % за отпадъците от строителство и разрушаване.

Държавите-членки следва да предприемат специални действия за защита на биологичното разнообразие посредством прилагането на директивите за птиците и за местообитанията.

Сред основните действия, свързани с управлението на водите, са продължаващото прилагане на Рамковата директива за водите и изпълнението на политиката на Общността във връзка с недостига на вода и засушаванията. Целта на директивата, а именно да се постигне добро екологично състояние на всички води до 2015 г., представлява сериозно предизвикателство. Тя е допълнена от директива за определяне на стандарти за качество на околната среда за редица приоритетни химикали.

Чрез интегрираната морска политика, стартирана през октомври 2007 г., е създадена обща рамка по всички въпроси на морската политика на ЕС и са въведени междусекторни инструменти, за да се гарантира истински устойчиво използване на морската среда (океаните, моретата и крайбрежията). Стратегиите за морските басейни за Арктическият океан, Балтийско море и Средиземно море отговарят на специфичните предизвикателства, които стоят пред тези водни обекти.

В Зелената книга относно реформата на Общата политика в областта на рибарството се описва състоянието на рибарството в Европа и се прави анализ на сегашната Обща политика в областта на рибарството. Зелената книга поставя началото и насърчава провеждането на обществена дискусия как да се постигне дългосрочна устойчивост и жизнеспособност на риболовния сектор. [10]

Накратко и неизчерпателно изброените инициативи в рамките на ЕС показват обществения интерес – целенасочено, активно и осъзнато търсене на адекватно на средата поведение на европейското общество за защита на жизнено важните ценности – околна среда и природни ресурси.

Ценностният интерес на обществото, разбира се, е отношение към околната среда и природните ресурси с цел задоволяване на бъдещите ни потребности и неразделна част от сигурността. Според В. Стефанов сигурността е „потребност от

гаранция за задоволяване на потребност. Усещането за дефицит от гаранция поражда усещане за несигурност. Което в обратен ред ще рече – както недостига на храна поражда вид несигурност, така и всеки дефицит от средства за задоволяване на потребности поражда несигурност.” [11]

В контекста на горните разсъждения сигурността е понятие, което изцяло е центрирано около човешкото присъствие в света и неговата мисъл и воля, видовете (не)сигурност са подредени в мобилна йерархична система при всеки, индивид, всяка група, във всяко време. Гарантирането на сигурността е отражение на потребностно-избирателно отношение, на насочеността на интересите на обществото към производството на бъдеще (време).

Изчерпателното изброяване по-горе на националните интереси, намерили отражение в Стратегията за национална сигурност на Република България, недвусмислено сочи къде е мястото, според политическото ръководство на страната ни, на запазването на околната среда и природните ресурси като национален интерес. Те са не само изпаднали от категорията жизнено важни, но и от групата на важните интереси са на последно място.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Връзката между човешките дейности и тяхното негативно въздействие върху околната среда е добре представена в научната литература. Съществуват и ясни доказателства за обратното – влошеното състояние на околната среда води до сериозни негативни последици върху социалното и икономическото развитие на човешкото общество, като здравни проблеми, деградирала почва, екстремни климатични явления, замърсена храна и вода, недостиг на ресурси и други. За това и опазването на околната среда е пряко обвързано с принципите на устойчивото развитие, които са ръководни идеи за икономическо развитие, което не нанася непоправими щети върху природата, от една страна, а от друга – осигурява възможности на бъдещите поколения да се възползват от природните ресурси.

Според редица анализатори неблагоприятните промени в климата и околната среда са най-голямата заплаха за природата и човечеството и ще засегнат отрицателно редица икономически области. Заедно с глобалните заплахи за сигурността и изпитанията на идентичността в контекста на протичащите глобализационни процеси това са най-сериозните предизвикателства, с които се сблъсква светът днес. Независимо от многобройните инициативи през последните години, факт е, че околната среда е застрашена, което може да постави сериозни ограничения върху социалното и икономическото развитие на нашето общество. Екосистемите са сериозен източник на ресурси и услуги за човечеството. От друга страна обаче, човешките дейности поставят под сериозна заплаха някои от тези блага и услуги, превръщайки в повече от необходимост тяхното опазване и добро управление днес.

Спешно е необходимо очертаването на една нова държавна политика, която да гарантира интересите на обществото по отношение на бъдещото му биологично оцеляване чрез опазването на околната среда и природните ресурси. Политика, която да изпълва със съдържание заявлението в чл. 4 от проекта за Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност на Република България: „структурите в системата.....изграждат съвместни способности за защита на националната сигурност от посегателства, насочени срещу националните интереси.....”. Стъпка в тази посока е наложителна чрез актуализиране на стратегическите документи, свързани със защитата на сигурността, която е предпоставка за развитие и ключов фактор за осигуряването на високо качество на живот.

Съвременните стратегически визии задължително почиват върху ясно

определени обществени ценности. Просперитетът на българското общество в дългосрочен план безспорно зависи от предотвратяването на деградацията на околната среда и въвеждането на устойчиви модели на производство и потребление, които са съобразени с капацитета и възможностите за възстановяване на екосистемите. Опазването на околната среда не е препятствие за развитието на икономическите и социалните системи, а е жизненоважен национален интерес. Ключова предпоставка за осигуряване на икономически растеж, нови възможности за бизнеса, по-висока заетост и повече работни места, здравословен начин на живот, сигурност и социална равнопоставеност.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Десев, Л. Речник по психология, С., 1999
- [2] Найденов, М., Споделени ценности в стратегиите за сигурност, <http://www.expert-bdd.com>
- [3] Маринова, Св. „Към понятието интерес в правото”, сб. Научни трудове на Русенския университет – 2011, том 50, серия 7, с. 96
- [4] Костов, Е. Правна защита на околната среда при бедствия и аварии, В., 2007, с. 18-27
- [5] Закон за опазване на околната среда, Обн. ДВ. бр.91 от 25 Септември 2002 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр.53 от 13 Юли 2012 г.
- [6] Доклад „Живата планета“ за 2008 г. (Living Planet Report 2008), WWF
- [7] Средносрочна оценка на прилагането на Плана за действие на ЕО относно биоразнообразието, СОМ(2008) 864, 16.12.2008 г.
- [8] Зелена книга: Реформа на общата политика в областта на рибарството, СОМ(2009) 163, 22.4.2009 г.
- [9] ТЕЕВ (2008) „Икономика на екосистемите и биоразнообразието“ — Междинен доклад, представен на 9-ата конференция на страните по Конвенцията на ООН за биологичното разнообразие, и средносрочен преглед на стратегията на ЕС за биологичното разнообразие (СОМ(2008) 864)
- [10] СОМ(2009) 400, 24.07.2009. Включване на устойчивото развитие в политиките на ЕС: Преглед на стратегията на Европейския съюз за устойчиво развитие за 2009 г. Съобщение на комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите.
- [11] Стефанов, В. „Как е възможна сигурността (Сигурност, креативност и производство на време)”, сб. Проблеми на националната и международната сигурност, Том 3, В.Т., 2012, с. 101

За контакти:

Доц. д-р Станислава Минева, Катедра “Сигурност и безопасност”, ВСУ “Черноризец Храбър”, тел.: 052-359 559, e-mail: stanislava_mineva@abv.bg

Докладът е рецензиран.